

Οι σχέσεις Τουρκίας - Συρίας - Ιράκ: Ένα υδρογεωπολιτικό παίγνιο

I. Μάζης

*Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας
Ιόνιο Πανεπιστήμιο, 491 00 Κέρκυρα*

(Εισήγηση για το 4ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο/12-13-14 Οκτωβρίου 1995, Αθήνα της **Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας**, Βουκουρεστίου 11, 10671, Αθήνα, τηλ. 36.31.112).

1. Σχέσεις Τουρκίας - Συρίας

Οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών είναι ιστορικά, θα λέγαμε, τεταμένες. Η Τουρκία, έχοντας πλήρη συνείδηση της χρησιμότητας του νερού ως ρητορικού όπλου αλλά και ισχυρού διαπραγματευτικού μέσου έχει διατυπώσει *urbi et orbi* τις αντιρρήσεις της προς πάσης φύσεως παραχωρήσεις στο θέμα αυτό.

1.1. Το Ζήτημα του Χατάι - Αλεξανδρέτας και τα νερά του Ορόντη

Οι δύο κύριες πηγές τριβών μεταξύ Δαμασκού και Αγκύρας συνίστανται αφενός μεν στο ζήτημα της από τη Συρία παρεχόμενης υποστήριξης προς τις αντιπολιτευτικές ομάδες του τουρκικού καθεστώτος και σε μικρότερο βαθμό από τις διατυπωθείσες διεκδικήσεις από τη Δαμασκό σε ό,τι αφορά την κυριότητα των εδαφών του Χατάι (Σαντζάκιον της Αλεξανδρέτας). *Η εν λόγω περιοχή παρουσιάζει ιδιαίτερο στρατηγικό ενδιαφέρον λόγω των υδατίνων αποθεμάτων της που προέρχονται από τα όρη του Ταύρου. Το 1939, τις παραμονές δηλ. του πολέμου, το Σαντζάκι, όπου διαβιούσε πολυάριθμη τουρκική μειονότητα, εκχωρήθηκε παρανόμως¹ από τη Γαλλία*

1. Η εκτίμηση περί «παρανομίας» δεν ανήκει στον γράφοντα, αλλά στο Γάλλο Καθηγητή της Γεωπολιτικής Yves Locaste, Διευθυντή του Paris-VIII του πανεπιστημίου της Σορβόννης και συντάκτη του *Dictionnaire de la Géopolitique*, Flammarion, Paris, 1993, σελ. 1443, λήμμα: *La question du Sandjak d' Alexandrette*.

στην Τουρκία¹ με σκοπό να εξασφαλίσει το Παρίσι την αποδοχή της Άγκυρας στην εγκατάσταση αεροπορικών βάσεων που θα χρησίμευαν για μια πιθανή επίθεση εναντίον των πετρελαιοπηγών του Μπακού, σε περίπτωση συρράξεως της Δύσεως με τη Σοβιετική Ένωση.

Η κίνηση αυτή του Quai d'Orsay προκάλεσε την αγανάκτηση των Συρων διανοουμένων και μέχρι σήμερα η Δαμασκός διεκδικεί το Σαντζάκι ως αδιάσπαστο τμήμα του συριακού εδάφους. Η υπόθεση του Χατάι αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα των συροτουρκικών αντιπαραθέσεων από το 1916 (Sykes-Picot) μέχρι τις μέρες μας και παραμένει «θερμή» μέχρι σήμερα². Η υπόθεση του Χατάι, όμως, επηρεάζει καίρια το ζήτημα της διευθέτησης των υδάτων του Ορόντη ο οποίος δεν θεωρείται από τη Συρία «διεθνής ποταμός» εφόσον ευρίσκεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του στο συριακό έδαφος, αλλά και καταλήγει στην διεκδικούμενη από τη Δαμασκό περιοχή του Χατάι-Αλεξανδρέτας.

Η κατάσταση οξύνεται μεταξύ των δύο χωρών διότι η Συρία εννοεί να κατασκευάσει φράγμα επί του ποταμού Άφριν και ένα δεύτερο στην τοποθεσία Κρεμής (κοντά στη πόλη Χάμα) επί του Ορόντη. Προβλέπεται

1. Στις 3 Οκτωβρίου του 1918, ο Εμίρης Φευζάλ, γιός του Σέριφ Χουσεΐν, κατακτά τη Δαμασκό. Έχοντας πολεμήσει τον οθωμανικό στρατό ετοιμάζεται να ιδρύσει ανεξάρτητο αραβικό κράτος συμφώνως με τη δοθείσα προς αυτό υπόσχεση από το Λονδίνο. Δυστυχώς, όμως, γι' αυτόν, ο γαλλικός στρατός θέτει τέλος στις φιλοδοξίες του στις 24 Ιουλίου 1920, (βάσει της ήδη συναφθείσης με τους Βρετανούς – μυστικής τότε – Συμφωνίας Σάικς-Πικό του 1916) και τον εκδιώκει από τη Δαμασκό. Τότε τίθεται εν ισχύ η γαλλική Εντολή επί της Συρίας. Εκτός από το Λίβανο, η περιοχή χωρίζεται σε τέσσερα κρατίδια (της Δαμασκού, του Χαλεπίου, το αλλαουϊτικό και το δρουζικό Ντζεμπέλ) τα οποία θα επανενωθούν το Δεκέμβριο του 1936.

2. Με την ευκαιρία της 46ης επετείου της προσαρτήσεως του Χατάι στην Τουρκία, ο τότε Υπουργός των Εξωτερικών της Τουρκίας Χαλέφογλου δήλωσε «Το Χατάι ανήκει στην Τουρκία και θα παραμείνει σ' αυτήν. Ό,τι και αν κάνουν, όσο και αν κατασκευάζουν χάρτες που δείχνουν ότι ανήκει στα εδάφη άλλων, δεν πρόκειται να αλλάξει απολύτως τίποτα». Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί ότι τον Οκτώβριο του 1989, οι συριακές ένοπλες δυνάμεις κατέριψαν αεροσκάφος της τουρκικής τοπογραφικής υπηρεσίας το οποίο ίπτατο εντός του εναερίου χώρου του Χατάι και το Δεκέμβριο του 1989, ο σύρος Υπουργός Τύπου και Πληροφοριών εδήλωσε σε συνέντευξη τύπου στη Λευκωσία ότι «η Συρία ουδέποτε θα αναγνωρίσει την τουρκική επικυριαρχία στο Χατάι». Σχετική απόφαση της Σ. Αραβίας (Ιούνιος του 1985) να μη χορηγεί βίζα στους γεννηθέντες στην περιοχή του Χατάι, αποδεικνύει ότι μία από τις σημαντικότερες οικονομικές και πολιτικές δυνάμεις του μουσουλμανικού κόσμου, μάλλον συμπλέει με τη συριακή τακτική στο θέμα αυτό. Ως εκ τούτου, το ζήτημα φαίνεται να περνά στο επίπεδο «αραβοτουρκικής» και όχι μόνο συρο-τουρκικής διαμάχης. Το γεγονός αυτό εξαγρίωσε τις τουρκικές αρχές, που μέσω του τύπου τους, εξαπέλυσαν σχετικές απειλές εναντίον της Σ. Αραβίας. Είναι επίσης απαραίτητο να τονισθεί ότι μέγα μέρος της κυρίαρχης αλλαουϊτικής ομάδας στα πλαίσια του μπααθικού καθεστώτος της Δαμασκού, έλκει την καταγωγή από το Σαντζάκι της Αλεξανδρέτας.

με αυτές τις κατασκευές να αντληθούν περί τα 130 εκατ. κυβ. μ. του Άφριν για άρδευση επί του συριακού εδάφους¹.

Τα εναπομένοντα 270 εκατ. κυβ. μ. θα εισέρχονται στην Τουρκία. Η ποσότητα όμως αυτή θεωρείται अपαράδεκτα μικρή από τις τουρκικές αρχές διότι δεν είναι δυνατόν να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού της Αλεξανδρέτας και της περιοχής της, που γνωρίζει έντονη πληθυσμιακή αύξηση. Από την άλλη πλευρά, οποιαδήποτε διευθέτηση μεταξύ Αγκύρας και Δαμασκού θα σήμαινε, κατά τις εκτιμήσεις της Συρίας, μια *de jure* αποδοχή της τουρκικής επικυριαρχίας στο Χατάι. Η Δαμασκός προσθέτει επίσης ότι οποιαδήποτε διμερής ρύθμιση στο καθεστώς των υδάτων του Ορόντη θα απαιτούσε από πλευράς της μια προκαταρκτική συμφωνία για τον Ευφράτη η οποία θα τον ανεγνώριζε ως «διεθνή ποταμό» για όλα τα παρόχθια κράτη.

1.2. Το Κουρδικό ζήτημα ως αντίβαρο στη διμερή γεωπολιτική των υδάτων²

Η Τουρκία από την πλευρά της κατηγορεί τη Συρία ότι υποστηρίζει τους Κούρδους του ΡΚΚ³, τους αρμένιους του ASALA (Αρμενικός Μυστικός Στρατός για την Απελευθέρωση της Αρμενίας), όπως και το αριστερό αντάρτικο πόλεων του Dev-Sol, ιδιαίτερα μετά την έναρξη της δεκαετίας του '80. Κυρίως το ΡΚΚ έχοντας ως ορμητήριο τα εδάφη των βορείων συνόρων της Συρίας με την Τουρκία, επεδόθη σε πολυάριθμες επιθέσεις εναντίον στόχων στα τουρκικά εδάφη μεταξύ των ετών 1980 και 1985. Καμμία διπλωματική προσέγγιση της καταστάσεως ή υπογραφή αμοιβαίων συμφωνιών εκδόσεως δεν κατάφερε να μειώσει σημαντικά τη σφοδρότητα και τη συχνότητα αυτών των επιθέσεων. Η επίσκεψη του σύρου πρωθυπουργού Άμπντ αλ-Ραούφ αλ-Κάσεμ στην Τουρκία το Μάρτιο του 1986 επανενεργοποίησε τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των

1. Υπενθυμίζουμε ότι η παροχή του Ορόντη στα συροτουρκικά σύνορα καταλήγει να είναι 170 εκατ. κυβ. μ. Τότε δέχεται τα νερά του ποταμού Άφριν (230 εκατ. κυβ. μ.) που πηγάζει στην Τουρκία αλλά διασχίζει ένα τμήμα του συριακού εδάφους πριν εισέλθει στην, διεκδικούμενη από τη Συρία, περιοχή του Χατάι και καταλήξει στη Μεσόγειο θάλασσα.

2. Για περισσότερα στοιχεία που αφορούν διεθνείς καταγγελίες εναντίον της Τουρκίας σε ό,τι αφορά στους χειρισμούς της για το κουρδικό ζήτημα βλ. Ι.Θ. Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα, 1992, σ.σ.: 222-227.

3. Η Άγκυρα έχει κάθε λόγο να ενοχλείται από την παρουσία του κουρδικού στοιχείου στην Ν/Α Ανατολία διότι το στοιχείο αυτό **αντιπροσωπεύει το 82% του πληθυσμού της περιοχής αυτής**. Περιοχής όπου βρίσκονται **οι πηγές του Ευφράτη** αλλά και διέρχονται **δύο μεγάλοι πετρελαιοαγωγοί** που εκκινούν από το Β. Ιράκ (επίσης κουρδική περιοχή) και καταλήγουν στον κόλπο της Αλεξανδρέτας (περιοχή διεκδικούμενη από τη Συρία).

δύο χωρών. Έτσι κατά τα έτη 1986-1987 μεταξύ άλλων θεμάτων που συζητούντο από τις δύο πλευρές εθίγησαν και οι φόβοι της Συρίας σε ό,τι αφορούσε μια πιθανή απίσχναση των υδάτων του Ευφράτη που ανήκαν στη δικαιοδοσία της, λόγω του GAP¹.

Εν πάση περιπτώσει, οι προκύψασες διμερείς συμφωνίες δεν οδήγησαν και σε ανάλογη μείωση των δραστηριοτήτων του ΡΚΚ. Ένα πρωτόκολλο για θέματα ασφαλείας που υπεγράφη το 1987, ως συνέχεια μιας συμφωνίας οικονομικής συνεργασίας η οποία περιείχε και ρήτρες σχετικές με τα νερά του Ευφράτη, δεν απέφερε επίσης σημαντικούς καρπούς και είναι μάλλον δύσκολο να διακρίνουμε ποιος ευθύνεται για το ατυχές αποτέλεσμα.

Η συριακή επιφυλακτικότητα και δυσπιστία απέναντι στην Τουρκία στο ειδικό αυτό θέμα πρέπει να αναζητηθεί ακόμη και στο ότι η Δαμασκός δεν πρόκειται να λησμονήσει εύκολα την αιματηρότατη αντικαθεστωτική εξέγερση στη συριακή πόλη Χάμα (2/02/1976) που προκλήθηκε από τους Αδελφούς Μουσουλμάνους της Συρίας και κατεστάλη με λουτρό αίματος από το συριακό στρατό². Οι ειδικές υπηρεσίες της Δαμασκού είναι πεπεισμένες ότι ο οπλισμός των επαναστατών προήλθε από την Τουρκία.

Το βέβαιο όμως είναι ότι το γενικό επιτελείο του ΡΚΚ εγκατέλειψε την παραμεθόριο περιοχή των συροτουρκικών συνόρων και μεταφέρθηκε στην κοιλάδα Μπεκάα του Λιβάνου, η οποία τελεί υπό τον έλεγχο των συριακών δυνάμεων.

Η Συρία σταμάτησε εκεί τις υποχωρήσεις και αρνήθηκε, κατ' εφαρμογή του δικαίου περί πολιτικών προσφύγων, να εκδώσει τον Κούρδο αρ-

1. Ακόμη, η Συρία αντιλαμβάνεται ότι οποιαδήποτε προσπάθειά της να υποκαταστήσει την υδροηλεκτρική ενέργεια που της παρέχει το φράγμα Άσαντ στον Ευφράτη, με ατμοκίνητες ή πετρελαιοκίνητες γεννήτριες, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία από το γεγονός και μόνο της διαφοράς κόστους: το υδροηλεκτρικό ΚW κοστίζει 4 πιάστρα αντί των 60-90 πιάστρων/KW, του παραγομένου αντιστοίχως από γεννήτριες ατμού ή πετρελαίου. Επίσης, οι συριακές διαμαρτυρίες έχουν ως αντικείμενο και τη μείωση της παραγόμενης ηλεκτρικής ενεργείας από το συριακό φράγμα Αλ Τάουρα, το οποίο είναι κατασκευασμένο χαμηλότερα στην κοιλάδα του Ευφράτη. Σύμφωνα όμως με δυτικούς παρατηρητές, δεν ευθύνεται μόνο η μείωση της παροχής του Ευφράτη, λόγω του GAP· σημαντική ευθύνη πρέπει να βαρύνει τον ελαττωματικό σχεδιασμό της εγκατάστασης του φράγματος που πραγματοποιήθηκε από σοβιετικούς τεχνικούς. Μία συμβατική εγκατάσταση, όπως αυτή του Αλ Τάουρα, καταναλώνει κατά τη διαδικασία της ψύξης, περίπου 9 κυβ. μέτ. νερού/sec για την παραγωγή 250 MW ηλεκτρικής ενεργείας.

2. Οι οπαδοί των Αδελφών Μουσουλμάνων κατέλαβαν αστυνομικά τμήματα, τα γραφεία του Μπάσθ, τη φυλακή και την έδρα του κυβερνήτη της Χάμα, μοιράζοντας ταυτοχρόνως όπλα στους κατοίκους της πόλεως. Οι 27η και 47η μεραρχίες του συριακού στρατού κατέστειλαν την επανάσταση στις 25/02/1976, με άγνωστο τον ακριβή αριθμό των νεκρών που, πάντως, εκτιμάται μεταξύ 10-25.000. (Βλ. Ι.Θ. Μάζης, *Γεωγραφία του ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Ε.Π.Ε., Αθήνα 1992, σ. 230).

χηγό του κινήματος (τον Άπο) στην Τουρκία, θεωρώντας τον πολιτικό πρόσφυγα¹. Η στάση αυτή της Συρίας θα πρέπει πιθανόν να εξηγηθεί από το ότι η Τουρκία θεωρεί ότι οι ποσότητες νερού που εκχωρούνται βάσει του πρωτοκόλλου του 1987 στη Συρία είναι «οριστικές» και όχι *minimum*² και απορρίπτει τα αιτήματα της Δαμασκού και της Βαγδάτης για αύξηση της ποσότητας των ποσοστώσεων κατά 700 κυβ. μ./sec, δηλ. συνολικά 1200 κυβ. μ./sec αντιλέγοντας ότι οι δύο χώρες πρέπει να προβούν σε πλέον λελογισμένη χρήση της ήδη παραχωρηθείσης ποσότητας νερού. Η Τουρκία λησμονά ότι η παροχή των 500 κυβ. μ./sec προς τη Συρία δεν μπορεί να της πιστωθεί ως παραχώρηση προς τη Δαμασκό, εφόσον αποτελούσε συμβατική υποχρέωση της Άγκυρας την οποία και της επέβαλε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ώστε να πληρούνται οι απαιτούμενοι από αυτό όροι δανειοδοτήσεως του Σχεδίου GAP στη Ν/Α Τουρκία³.

1.2.1. Το σύγχρονο διπλωματικό πλαίσιο των Τουρκο-συριακών επαφών για τη διευθέτηση του Κουρδικού ζητήματος στα πλαίσια του υδρογεωπολιτικού σχεδιασμού της Άγκυρας

Σε όλους αυτούς του λόγους ίσως θα πρέπει να αναζητηθεί το γεγονός ότι, από το 1980 μέχρι σήμερα, οι επιθέσεις του ΡΚΚ δεν σταμάτησαν από καμία βάση της Οργανώσεως, σε όποια εδάφη και αν ήταν εγκατεστημένη⁴.

1. Φυσικά, η τύχη του Άπο εάν εξεδιδeto στην Άγκυρα διεφάνετο μάλλον επισφαλής, δεδομένης της επιδειχθείσης ακηδίας του τουρκικής κυβερνήσεως έως και έναντι των κουρδικής καταγωγής βουλευτών, στελεχών του Δημοκρατικού Κόμματος και μελών της τουρκικής Εθνοσυνελεύσεως, τα οποία βασανίζονται μέχρι σήμερα στις τουρκικές φυλακές, παρά τη διεθνή και ευρωπαϊκή κατακραυγή.

2. Βλ. αυτόθι, § 2.3. *Το νερό στις σχέσεις της Τουρκίας με τη Συρία και το Ιράκ.*

3. Η Τουρκία, από την άλλη πλευρά, δεν φαίνεται διαθέσιμη να αντιληφθεί τη σοβαρότητα των διεθνών καταγγελιών από κράτη και διεθνείς οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις οποίες καθημερινώς δέχεται για τη «στρατιωτική τελική λύση» που προσπαθεί να δώσει στο κουρδικό ζήτημα. Δε φαίνεται να προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στις εκφρασθείσες ανησυχίες της Ενώσεως των Τούρκων Βιομηχάνων, η οποία καταγγέλει και αυτή με τη σειρά της τη μέθοδο των εθνικών διωγμών και εκκαθαρίσεων του κουρδικού στοιχείου ως ιδιαίτερα βλαπτική για την αξιοπιστία της χώρας στους ξένους επενδυτές και καλεί την κυβέρνηση της κ. Τσιλέρ να αποδώσει τις υπεσχήμενες γλωσσικές, πολιτισμικές και εκπαιδευτικές ελευθερίες στο κουρδικό στοιχείο της Τουρκίας. Από την άλλη πλευρά, το Φράγμα Ατατούρκ αντιμετωπίζει από το κουρδικό στοιχείο της περιοχής ως «λαθραία υπεξαίρεση του υδάτινου πλούτου του λαού του Κουρδιστάν» και απειλείται από σαμποτάζ από πλευράς των *πεσμεργκάς* (κούρδων πολεμιστών).

4. Ο τότε πρόεδρος Οζάλ είχε απειλήσει επανειλημμένως ότι θα βομβαρδίσει τις βάσεις του ΡΚΚ στην Μπεκάα, κατηγορώντας τη Συρία ότι αυτή υποκινεί και εξοπλίζει την οργάνωση. Το παράδειγμα του Οζάλ στις καταγγελίες αυτού του είδους ακολούθησε και ο νυν πρόεδρος της Τουρκίας κ. Σ. Ντεμρέλ (κατά το διάστημα όμως της πρωθυπουργίας

Την 1η Αυγούστου του 1992, κατά την επίσκεψη του Τούρκου ΥΠΕΚΞ κ. Τσετίν στη Δαμασκό, ο τουρκικός τύπος¹ ανεφέρθη σε ψευδή πληροφόρηση του τούρκου αξιωματούχου από τους σύρους Υπουργούς Εσωτερικών και Εξωτερικών κ.κ. Χάρμπαχ και Ελ Σαράα².

Η επίσκεψη αυτή του κ. Τσετίν στη Δαμασκό (3/08/1992) είχε σκοπό να διασκεδάσει τις ανησυχίες του συριακού καθεστώτος, ανησυχίες που δημιούργησαν οι δηλώσεις Ντεμιρέλ (Ιούλιος 1992, κατά τα εγκαίνια του GAP) για το ότι «τα ύδατα του Ευφράτη είναι αποκλειστικώς τουρκικά». Από την άλλη πλευρά, το καθεστώς της Δαμασκού, αλλά και αυτό της Βαγδάτης, γνωρίζοντας ότι η Άγκυρα ήθελε να παρατείνει τις οποιεσδήποτε συνομιλίες σχετικά με την κατανομή των υδάτων του Ευφράτη, μέχρι την ολοκλήρωση του GAP και έχοντας υπόψη του ότι η πιθανή υπογραφή μιας διμερούς σχετικής συμφωνίας μέχρι τότε θα ήταν αντίθετη με τα τουρκικά συμφέροντα³ είχαν κάθε λόγο να πιέζουν την Άγκυρα να δεσμευθεί πριν το κρίσιμο έτος 1996. Έτσι, ο σύρος ΥΠΕΞ πρότεινε στον επισκέπτη τούρκο ομόλόγό του, τη δημιουργία μιας τρι-

του υπό τον κ. Οζάλ), απαιτώντας αδιάκοπα την εκδίωξη των επιτελείων του ΡΚΚ και του Dev-Sol από τα εδάφη της Μπεκάα και απειλώντας και αυτός με βομβαρδισμό των εδαφών αυτών. Βέβαια, κατά την επίσκεψή του στη Δαμασκό στις 17 Απριλίου του 1992, ο τούρκος Υπουργός των Εσωτερικών έλαβε τη ρητή διαβεβαίωση από τον σύρο Γιρόεδρο Άσαντ ότι το ΡΚΚ παρεκλήθη από την κυβέρνηση της Δαμασκού να εγκαταλείψει τη Μπεκάα και τα στρατόπεδα εκπαίδευσής των μαχητών στην περιοχή έκλεισαν. Με την υπογραφή ενός συμφώνου αμοιβαίας ασφάλειας μεταξύ των δύο χωρών που έλαβε χώρα κατά την επίσκεψη αυτή, ένα στρατόπεδο του Dev-Sol στη Μπεκάα, διέκοψε επίσης τη λειτουργία του. Στα πλαίσια «τηρήσεως» του ανωτέρω συμφώνου η Δαμασκός, και ως ένδειξη καλής θελήσεως προς την Άγκυρα, παρέδωσε στην τουρκική Μ.Ι.Τ. πληροφορίες που οδήγησαν τις τουρκικές αρχές ασφαλείας στην εξάρθρωση ενός δικτύου της Dev Sol στην Κωνσταντινούπολη τον Ιανουάριο του 1993. Μάλλον πρόκειται για παραχώρηση χωρίς ιδιαίτερο κόστος της Συρίας προς την Άγκυρα, εφόσον η κουρδική πτυχή (Ρ.Κ.Κ.) δεν θίγεται. Τα γεγονότα που αναφέρω παρακάτω μας πείθουν για τη δυσκαμψία που χαρακτηρίζει τη Συρία να θίξει το κουρδικό στοιχείο ως αντίβαρο προς την τουρκική αδιαλλαξία στο ζήτημα της ισοκατανομής των νερών του Ευφράτη.

1. Βλ. εφημερίδα «Μιλιέτ», 4/08/1992.

2. Όπως δημοσιεύεται σε πρωτοσέλιδο άρθρο της «Μιλιέτ» (4/08/92), ενώ ο κ. Ελ Σαράα ανέφερε στον κ. Τσετίν ότι το Ρ.Κ.Κ. εκδιώχθηκε τελείως από τα συριακά εδάφη, και το ίδιο ισχυρίστηκε και ο κ. Μωχάμετ Χάρμπαχ συμπληρώνοντας ότι το Ρ.Κ.Κ. εκδιώχθηκε τελείως και από την κοιλάδα Μπεκάα, πιεζόμενος από τον Τούρκο ΥΠΕΞ, ο κ. Ελ Σαράα, παρεδέχθη τελικώς ότι το Ρ.Κ.Κ. δεν έχει εκδιωχθεί εντελώς από τα εδάφη της Συρίας. Την αναφορά αυτή όμως του Σύρου ΥΠΕΞ, διέψευσε αμέσως λαμβάνοντας το λόγο –συμφώνως πάντα με τη «Μιλιέτ»– ο ίδιος ο κ. Χάρμπαχ ο οποίος επέμεινε ότι «δεν υπάρχει πλέον στρατόπεδο του Ρ.Κ.Κ. στα εδάφη της Συρίας και ότι, συμφώνως με τα στοιχεία που αυτός διαθέτει, ο Αμπαλλά Οτσαλάν (Απο) δεν βρίσκεται πια στη Συρία».

3. Δεδομένου ότι η αρδευομένη έκταση των τουρκικών εδαφών θα αυξάνετο σημαντικά και λαμβανομένου υπόψη ότι το στοιχείο της επιφανείας των αρδευομένων εδαφών θα αποτελούσε σοβαρότατο κριτήριο για την κατανομή των υδάτων του Ευφράτη μεταξύ των παραχθίων κρατών.

μελούς επιτροπής Συρίας, Ιράκ και Τουρκίας η οποία θα απετελείτο από αξιωματούχους των Υπουργείων Αρδεύσεως και Εξωτερικών των τριών χωρών. Η επιτροπή θα συνεδρίαζε στη Δαμασκό από 15-19 Σεπτεμβρίου 1992.

Τελικώς, οι εργασίες έλαβαν χώρα στην Άγκυρα στις 16-18 Σεπτεμβρίου του 1992, όπου ο σύρος Υπουργός των Εξωτερικών κ. Μωχάμεντ Χαρμπάχ συμφώνησε εκτός των άλλων, με τον τούρκο ομόλογό του κ. Ισμέτ Σεζγκίν στη δημιουργία μιας σειράς διμερών επιτροπών ασφαλείας των συνόρων με σκοπό τη διασφάλιση της καλής τηρήσεως του πρωτοκόλλου της 17ης Απριλίου. Μετά από συνομιλίες που είχε με τον τότε Πρωθυπουργό κ. Σ. Ντεμιρέλ, ο σύρος Υπουργός δήλωσε ότι οι δραστηριότητες του ΡΚΚ θεωρούνται εκτός νόμου στο συριακό έδαφος.

Ως αποτέλεσμα αυτής της διπλωματικής κινητικότητας, το Μάρτιο του 1992, οι δύο χώρες υπέγραψαν συμφωνία εναερίου επιτηρήσεως της συνοριακής τους ζώνης.

Η επακολουθήσασα επίσκεψη του (τότε) τούρκου Πρωθυπουργού κ. Ντεμιρέλ, στη Δαμασκό, (Ιανουάριος 1993) κατέστησε σαφές το ότι η Άγκυρα δεν έχει πραγματική πρόθεση να οπισθοχωρήσει, έστω και κατ'ελάχιστον, στο θέμα των υδάτων του Ευφράτη.

Σε ό,τι αφορά τώρα στο θέμα των υδάτων, το εκδοθέν κοινό ανακοινωθέν έκανε λόγο για την *«αποδοχή των δύο πλευρών να καταλήξουν σε οριστική συμφωνία η οποία θα συμπληρώνει και θα συνεχίζει το συρο-τουρκικό πρωτόκολλο του 1987, προ του τέλους του 1993»*. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η τουρκική πολιτική χρονοτριβής εξήλθε νικηφόρα και σε αυτήν την περίπτωση.

Είναι χαρακτηριστικό το ότι όταν ο τούρκος Πρωθυπουργός ρωτήθηκε από δημοσιογράφους, κατά τη διάρκεια αυτής της επισκέψεώς του στη Δαμασκό, εάν πιστεύει ότι ο Άπο βρίσκεται ακόμη στη Συρία απήντησε λακωνικά «ουδέν σχόλιον». Η χιουμοριστική (;) άλλωστε, παρατήρηση του κ. Ντεμιρέλ ότι *«αν η Συρία επιθυμεί διαμοιρασμό των υδάτων, δεν υπάρχει λόγος να μην αποδεχθεί και διαμοιρασμό των πετρελαίων της με τους γείτονές της»*, αποδεικνύει και την αμφίβολη διάθεση της Τουρκίας να υλοποιήσει τις υποσχέσεις της.

Είναι γεγονός ότι κατά την περίοδο που επακολούθησε αμέσως μετά την επίσκεψη Ντεμιρέλ, είχε σημειωθεί σημαντική μείωση της κινητικότητας και των βαθμών ελευθερίας των πυρήνων του Ρ.Κ.Κ. στη Συρία και εγκατεστάθη ένας διάυλος επικοινωνίας μεταξύ των μυστικών υπηρεσιών των δύο χωρών με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών στο θέμα αυτό. Η κατάσταση όμως αυτή δεν διήρκεσε πολύ και μετά το πέρας της μονομερούς καταπαύσεως του πυρός από πλευράς Κούρδων, περί τα τέλη Μαΐου του '93, επανελήφθησαν οι επιχειρήσεις των Πεσεμερ-

γκάς στη Ν/Α Τουρκία οι οποίες, όπως κατήγγειλε τότε η Άγκυρα, έτυχαν των σχετικών διευκολύνσεων από συριακής πλευράς. Η Συρία φυσικά, για να διασκεδάσει τους τουρκικούς φόβους και να αποδείξει την μη συμμετοχή της στις κινήσεις αυτές του Ρ.Κ.Κ., πρότεινε στην Τουρκία τη δημιουργία κοινών συνοριακών περιπόλων προκειμένου να διαπιστωθεί η ανακρίβεια των τουρκικών καταγγελιών. Το κλίμα αυτό συνεχίζει, ώσπου η Συρία αφενός μεν α) τον Αύγουστο του 1993 αποφασίζει να «παγώσει» τις συζητήσεις των επιτροπών εμπειρογνομόνων με αιτιολογικό ότι η Άγκυρα δεν ετήρησε τις υποσχέσεις της (που εδώθησαν κατά την ανωτέρω επίσκεψη Ντεμιρέλ στη Δαμασκό) για υπογραφή συμφωνίας διανομής των υδάτων μεταξύ των δύο χωρών, μέχρι τέλος του έτους, και αφετέρου β) αφήνει να εννοηθεί ότι δεν θα ήταν σε θέση να τηρήσει και αυτή με ζήλο τα επισήμως, δια στόματος Άσαντ, υπεσχημένα προς την Τουρκία περί αποφυγής του καθεστώτος της Δαμασκού να ανεχθεί στο έδαφός της, δραστηριότητες στρεφόμενες εναντίον της Άγκυρας (Κούρδοι του Ρ.Κ.Κ.)¹.

Είναι όμως γνωστό, ότι και πάλι ο κ. Ντεμιρέλ, είχε θέσει ως όρο – στο πλαίσιο των συνομιλιών αυτών – την αποδοχή από πλευράς Συρίας για την οριοθέτηση κοινών τουρκοσυριακών συνόρων. Κάτι τέτοιο είναι όμως αδύνατον να συμβεί, τουλάχιστον όσο ευρίσκεται εν ζωή ο αλαλουϊτής Άσαντ και οι ομόθρησκοί του στην ηγετική καθεστωτική ομάδα της Δαμασκού, οι οποίοι ανήκουν στο ίδιο θρησκευτικό δόγμα με μεγάλο αριθμό αράβων κατοίκων του, διεκδικούμενου από τη Συρία, Χατάι. Αλλά, όπως ήδη προαναφέραμε, μια παρόμοια συριακή αποδοχή θα ενσωμάτωνε την περιοχή αυτή, και *de jure*, στην Τουρκία, πράγμα που δεν θα γινόταν για κανένα λόγο αποδεκτό από τη Δαμασκό.

Ένα μήνα μετά, δηλαδή το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους (1993), το τουρκικό ΥΠΕΞ αποφασίζει να εισηγηθεί στην τουρκική κυβέρνηση τη σύναψη του 20ετούς συμφωνίας με τη Συρία σε ό,τι αφορά την παροχή νερού προς τη χώρα αυτή. Η συμφωνία αυτή, σύμφωνα με τον τότε ΥΠΕΞ κ. Τσετίν, θα αποτελούσε το διαπραγματευτικό αντίβαρο προς τη Συρία για την εκδίωξη από τα εδάφη της του Άπο και την απαγόρευση των του Ρ.Κ.Κ. Η ποσότητα, όμως, των υδάτων του Ευφράτη που διετίθετο να διαπραγματευθεί η Άγκυρα με τη Δαμασκό, δεν ήταν αποδεκτή πλέον από την τελευταία διότι περιοριζότο στα γνωστά μας 500 κυβ. μ./sec. Ήταν λοιπόν φυσικό η κίνηση να πέσει στο κενό εφόσον η Συρία απαιτεί πλέον 1200 κυβ. μ./sec.

1. Άλλωστε, η Συρία έχει κάθε λόγο να φοβάται ανάλογες επεμβάσεις της Τουρκίας στο έδαφός της (βλ. εξοπλισμό των Αδελφών Μουσουλμάνων της Συρίας από την Άγκυρα) αλλά και σε εδάφη γειτονικών χωρών, όπως του Ιράν (βλ. και εξοπλισμό των ιρανών Μουτζαχεντίν από την Άγκυρα).

Στην εν γένει σύγχυση και δυσπιστία που επικρατεί στις τουρκο-συριακές σχέσεις συμβάλλει και η νοοτροπία της Άγκυρας που εννοεί να θέτει από θέσεως ισχύος το ζήτημα της κατανομής των υδάτων και να ομιλεί περί αυτού ως ιδιοκτήτης και νόμιμος κάτοχος των υδατινών αποθεμάτων. Ως παράδειγμα της νοοτροπίας αυτής, που συνεχίζει το «δόγμα Ντεμιρέλ» σε ότι αφορά τα νερά του Ευφράτη, έχουμε τη δήλωση της κ. Τ. Τσιλέρ (Νοέμβριος 1993): «*Η Τουρκία δεν θέλει να χρησιμοποιήσει τίποτα εναντίον κανενός. Όμως το δικαίωμα και η δυνατότητα αυτή ανήκουν στην Τουρκία. Διότι σε όλα τα μέρη του κόσμου απ' όπου αναβλύζει το νερό, το δικαίωμα χρήσης του ανήκει στη χώρα εκείνη. Η Τουρκία δεν θα παραιτηθεί από το δικαίωμα χρήσης του νερού, όμως θέλουμε να δώσουμε και στους φίλους μας. Όσο διαρκούν οι καλές σχέσεις με τους γείτονές μας, θα τους δίνουμε¹*».

Η απάντηση δεν άργησε να έλθει από πλευράς Δαμασκού. Σε συνάντηση μεταξύ των τριών Υπουργών Εξωτερικών Τουρκίας, Συρίας και Ιράν που έλαβε χώρα στις 5/02/1993, ο σύρος ΥΠΕΞ απαντώντας σε ερώτηση δημοσιογράφων για το εάν η χώρα του υποστηρίζει ή όχι το Ρ.Κ.Κ., συσχέτισε τον αγώνα του Ρ.Κ.Κ. με τον αγώνα του παλαιστινιακού λαού στα κατεχόμενα από το Ισραήλ εδάφη. Ήταν φυσικό να προκληθεί λοιπόν, ένταση κατά τη συνάντηση αυτή, λόγω της απαντήσεως αυτής του Ελ Σαράα, ο οποίος έσπευσε να συμπληρώσει: «*η Συρία δεν διευκολύνει κατ' ουδένα τρόπο την τρομοκρατία και το Ρ.Κ.Κ. και σέβεται την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας*».

Εδήλωσε όμως ο ίδιος, ότι κατά τις επαφές του με τον κ. Τσετίν και την κ. Τσιλέρ, εξέφρασε τη δυσαρέσκεια της κυβερνήσεώς του σε ό,τι αφορά το ζήτημα της διανομής του νερού του Ευφράτη και υπενθύμισε στην τουρκική πλευρά ότι είχε δεσμευθεί για την υπογραφή συνθήκης μέχρι το τέλος του ήδη παρελθόντος έτους με θέμα το διακανονισμό της κατανομής των νερών του ανωτέρω ποταμού μεταξύ των δύο χωρών. Η απάντηση, όμως, που διέρρευσε από αρμοδίους κύκλους του τουρκικού ΥΠΕΞ, ότι δηλ. «*δεν τίθεται θέμα υπογραφής συμφωνίας σχετικά με το νερό*», επέτεινε τη δυσαρέσκεια της συριακής πλευράς και τη σύγχυση στις τουρκοσυριακές σχέσεις².

Δεν θα έπρεπε όμως να μας διαφύγει το γεγονός ότι από πλευράς Δαμασκού, υπάρχει ένα ακόμη μέσο άσκησης πιέσεων προς την Άγκυρα

1. Βλ. πρωτοσέλιδο εφημερίδας «*Τζουμχουριέτ*» της 15ης/11/1993. Η Πρωθυπουργός της Τουρκίας απαντά σε ερώτηση σχετικά με το εάν η Τουρκία θα χρησιμοποιήσει το νερό, ως όπλο, έναντι της Συρίας. Πρόκειται για δημοσίευση της συνεντεύξεως της κ. Τσιλέρ που εδόθη στο μαγκαζίνο «*Πανόραμα*» του τουρκικού ιδιωτικού καναλιού «*Κανάλ 6*», στις 14/11/1993.

2. Βλ. εφημερίδες «*Χουριέτ*» και «*Σαμπάχ*» της 6ης/02/1994.

ως αντίβαρο της τουρκικής υδρογεωπολιτικής. Πρόκειται για την παρουσία σημαντικής αρμενικής παροικίας στο συριακό έδαφος που αποτελεί γέφυρα καλών σχέσεων της Δαμασκού με το Γιερεβάν. Η συριακή κυβέρνηση προτρέπει να ενισχύει τα μέλη της αρμενικής κοινότητας να μετοικήσουν στην ανεξάρτητη πλέον Αρμενία, όπου αυτοί κατατάσσονται στις ένοπλες δυνάμεις. Επίσης ενισχύει την Αρμενία με οπλισμό πράγμα που ερεθίζει την Άγκυρα η οποία με τη σειρά της κατηγορεί τη Δαμασκό ότι «καλύπτει και ενισχύει δραστηριότητες του Μυστικού Αρμενικού Στρατού (ASALA)».

Οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών είναι σχετικά περιορισμένες αλλά παρά τις πολιτικές τους τριβές, το διαμετακομιστικό εμπόριο και οι ανταλλαγές προϊόντων (ζώα τουρκικής προελεύσεως έναντι συριακών δημητριακών) γνωρίζουν άνθηση.

1. Σχέσεις Τουρκίας - Ιράκ

Οι δύο χώρες βρίσκουν πολύ συχνά πεδίο συνεννοήσεως στον τομέα που αφορά τις κουρδικές αυτονομιστικές διεκδικήσεις. Παρατηρούμε μια σιωπηλή έως εξώφθαλμη στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών που εντοπίζεται ανάγλυφα μετά το χουντικό πραξικόπημα του στρατηγού Εβρέν στην Τουρκία, το 1980.

2.1. Το Κουρδικό ζήτημα ως αντίβαρο στη διμερή γεωπολιτική των υδάτων¹

Οι τουρκικές επιθέσεις εναντίον των Κούρδων του Β. Ιράκ συνέπεσαν πολλές φορές με τις στρατιωτικές επιθέσεις της Βαγδάτης εναντίον των ιρακινών κουρδικών οργανώσεων όπως η Πατριωτική Ένωση του Κουρδιστάν (U.P.K - P.U.K.) και το Δημοκρατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (P.D.K. - D.P.K.)². Είναι γνωστή η συνθήκη που η Τουρκία και το

1. Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με διεθνείς καταγγελίες εναντίον της Τουρκίας σε ό,τι αφορά στους χειρισμούς της για το κουρδικό ζήτημα βλ.: Ι.Θ. Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα, 1992, σ.σ.: 222 - 227.

2. Μερικά στοιχεία για το κουρδικό στοιχείο στην περιοχή μεταξύ Ιράν, Ιράκ, Τουρκία και Συρία θα είναι χρήσιμα για τον αναγνώστη. Το κουρδικό στοιχείο πληθυσμιακά κατανέμεται ως εξής: στην Τουρκία 12 εκ. επί συνόλου τουρκικού πληθυσμού 58 εκ., στο Ιράν 6 εκ. επί συνόλου 56 εκ., στο Ιράκ 3,5-4 εκ. επί συνόλου 18 εκ. και στη Συρία 800.000-1 εκ. επί συνόλου 13 εκ. Περίπου 300.000 κούρδοι ζουν στις περιοχές του Καυκάσου και της Κ. Ασίας, αρκετές δεκάδες χιλιάδες ζουν στη Βηρυτό και η συνολική κουρδική διασπορά στην Ευρώπη ανέρχεται σε 600.000 άτομα. [Βλ. E. Picard (sous sa direction), *La question Kurde*, Ed. Complexe, Paris, 1991, p. 9]. Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι «17

Ιράκ προσυπέγραψαν τον Οκτώβριο του 1984 επί του «δικαιώματος της αμέσου¹ καταδίωξης». Δεδομένου, όμως, του γεγονότος ότι το Ιράκ εκείνη την περίοδο βρισκόταν σε πόλεμο με το Ιράν, το οποίο κινούσε μέρος των νημάτων της κουρδικής εξέγερσης, οι διώξεις των Κούρδων από τα τουρκικά στρατιωτικά αποσπάσματα διενεργούντο με κάθε άνεση στα εδάφη του Β. Ιράκ και με τις ευλογίες της Βαγδάτης, όπως και η πρόσφατη επανάληψή του, του Μαρτίου - Απριλίου '95.

Η δυσαρέσκεια όμως της Βαγδάτης, η οποία ακολούθησε τον αποκλεισμό της από το συρο - τουρκικό οικονομικό πρωτόκολλο του 1987² και ιδιαίτερα η μη πρόσκλησή της στις συρο - τουρκικές συζητήσεις για την κατανομή των υδάτων του Ευφράτη, την οδήγησαν σε μια εφεκτική -θα έλεγα ελαστικά- στάση στο ζήτημα της συνεργασίας της με την Τουρκία με σκοπό την εξόντωση των κουρδικών πληθυσμών και την συντριβή της κουρδικής εξεγέρσεως. Έτσι, ήδη από το 1988, το Ρ.Κ.Κ. αρχίζει να αποκτά περισσότερη άνεση στις επιχειρήσεις του εναντίον του τουρκικού στρατού με βάση εξορμήσεως τα εδάφη του Β. Ιράκ.

Μετά το πέρας του Περσο - ιρακινού πολέμου και τη συντριβή της κουρδικής εξεγέρσεως στο Β. Ιράκ με ωμότητες και ομαδικές σφαγές μεταξύ των οποίων και η διαβόητη σφαγή της Χαλαμπίγια (το Μάρτιο του 1988) με χημικά όπλα που χρησιμοποίησε εναντίον των κουρδικών πληθυσμών το καθεστώς της Βαγδάτης, περίπου 60.000 Κούρδοι³ πέρα-

τουρκικές επαρχίες επί συνόλου 73, διεκδικούνται από το κουρδικό στοιχείο. Ο πληθυσμός τους ανήρχετο το 1980 σε 35,9% αστικό και 64,1% αγροτικό, ενώ το 1985 σε 41% αστικό και 59% αγροτικό» (ibid. σ. 44, πηγή: M. Sönmez, *Dogu Anadolunum Hikâyesi*, Ankara, Arkadas Yayinlari, s.d.).

1. «droit de suite à chaud». Π.χ. Στις 18 Ιουλίου 1991, οι κούρδοι «πεσμεργκάς» (= πολεμιστές που παν μπροστά απ' το θάνατο) κατέλαβαν εκ νέου τη Σουλείμανίγια στο Ιράκ και τον Οκτώβριο του 1991 εξετέλεσαν περίπου εξήντα ιρακινούς στρατιωτικούς που συνέλαβαν σ' αυτήν την πόλη σε αντίποινα των βομβαρδισμών της Ιρακινής αεροπορίας. Τον Αύγουστο όμως, του 1991, η τουρκική αεροπορία, συμφώνως προς το «δικαίωμα αμέσου διώξεως» έκανε χρήση του ιρακινού εναερίου χώρου και βομβάρδισε ανηλεώς τους κουρδικούς πληθυσμούς της γειτονικής ιρακινής επαρχίας του Εμπρίλ, με σκοπό την «εκδίωξη των μελών του ΡΚΚ» στην περιοχή. Η επιχείρηση αυτή της τουρκικής αεροπορίας, έγινε δεκτή με απόλυτη ικανοποίηση από τη Βαγδάτη.

2. Βλ.: «Πρωτόκολλο επί θεμάτων οικονομικής συνεργασίας μεταξύ της Δημοκρατίας της Τουρκίας και της Αραβικής Δημοκρατίας της Συρίας». Τα άρθρα 6- 10 αναφέρονται στις σχετικές συμφωνίες για τα ύδατα. Πηγή: *T.C. Resmî Gazete*, 10 Aralık 1987, Kodu 101287.

3. Picard, E. (1990): «Les relations entre la Turquie et ses voisins arabes: les contraintes idéologiques à celles de la géostrategie». Exposé présenté au colloque de Strasbourg sur la Turquie, novembre 1990 in *Magreb - Machreq*, No 138, Oct. - Dec. 1992, p. 58.

σαν στα τουρκικά εδάφη¹. Ο ιρακινός στρατός δεν έδειξε τη διάθεση να τους ακολουθήσει και τα πράγματα τον δικαίωσαν εφόσον η κυβέρνηση της Άγκυρας έκανε παν το δυνατόν για να εξυπηρετήσει τη Βαγδάτη, όταν αυτή θα ήταν σε θέση να «αξιοποιήσει» την «προσφορά» της, δηλαδή μετά τη λήξη του πολέμου που ήταν, έστω και με πολλές απώλειες, νικηφόρος για το Ιράκ.

Έτσι, η κουρδική γενοκτονία, από το Ιράκ αυτή τη φορά και υπό το ευτυχές βλέμμα της Άγκυρας, συνεχίστηκε αμέσως μετά τη λήξη της περσοϊρακινής συρράξεως. Ο Σαντάμ Χουσεΐν βομβάρδισε ανηλεώς τις συνοριακές ζώνες μεταξύ Β. Ιράκ και Ιράν διαγράφοντας από το χάρτη 5.000 κουρδικά χωριά.

Η Τουρκία όμως δεν περιορίζεται στην πολιτική των στρατιωτικών διώξεων εναντίον των Κούρδων των Ν/Α εδαφών της. Φροντίζει να φανεί επίσης αρεστή στους Κούρδους του βορείου Ιράκ, κάνοντας μνεία δια χειλέων του εκπροσώπου του τουρκικού ΥΠΕΞ κ. Φερχάτ Αταμάν² των συνταγματικών τους δικαιωμάτων (συμφώνως προς το ιρακινό σύνταγμα) για αυτονομία, με σκοπό τη διαίρεση του ενιαίου δυνητικά κουρδικού μετώπου μεταξύ των ένθεν και ένθεν των τουρκο-ιρακινών συνόρων κουρδικών πληθυσμών. Το τουρκικό αυτό στρατήγημα μάλλον εστέφθη από επιτυχία, εάν εξετάσουμε τη στάση των Μπαρζανί-Ταλαμπανί στην πρόσφατη γενοκτόνο επίθεση που εξαπέλυσε η Τουρκία εναντίον του κουρδικού λαού του Β. Ιράκ.

Δεν στοχεύει όμως μόνο εκεί η Άγκυρα. Το διπλωματικό της παιχνίδι είναι αληθώς αξιοθαύμαστο, αν και σχετικά απλοϊκό, όπως και ευανά-

1. Είναι σκόπιμο όμως να παρακολουθήσουμε την τύχη των ανθρώπων αυτών στα τουρκικά εδάφη, ώστε να έχουμε και μια εικόνα της συμπεριφοράς της Τουρκίας έναντι των δυστυχισμένων αυτών ανθρώπων που ζήτησαν σ' αυτήν καταφύγιο, όπως και την αντίληψη του καθεστώτος της σε ό,τι αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα. Μεταφέρω σε δική μου μετάφραση από το Χρονικό της Διεθνούς Αμνηστίας, Αύγουστος 1990: «Περισσότεροι από 100.000 Κούρδοι κατέφυγαν στο Ιράν και στην Τουρκία όπου στοιβάχτηκαν σε στρατόπεδα προσφύγων. Η Άγκυρα η οποία δεν είχε καμία διάθεση να προσφέρει διαρκές άσυλο στους ανθρώπους αυτούς [...] απείλησε να τους επαναπατρίσει δια της βίας. Για να τους αναγκάσει δε να επιστρέψουν στο Ιράκ, η τουρκική κυβέρνηση περιόρισε τις ποσότητες τροφής και νερού, μείωσε την ιατρική περίθαλψη, επέβαλε υποχρεωτικό περιορισμό στο ωράριο φωτισμού των εγκαταστάσεών τους και μείωσε τις μετακινήσεις τους». (*La chronique d' Amnesty*, no 45, août 1990 in Chapour Haghghat, *Histoire de la crise du Golfe*, Ed. Complexes, Paris, 1992, p. 103).

2. Λίγες ημέρες πριν την προγραμματισμένη διήμερη επίσκεψη του ιρακινού Υφυπουργού των Εξωτερικών Δρος Ριάντ αλ-Καϊσί, στην Άγκυρα στα μέσα Ιανουαρίου 1994, ο κ. Αταμάν εδήλωσε ότι: «*Το ιρακινό σύνταγμα περιλαμβάνει άρθρα που δίνουν το δικαίωμα στους Κούρδους του Β. Ιράκ να αποκτήσουν αυτονομία*» και ότι «*το Ιράκ έχει, όντως, παραχωρήσει αυτονομία στους κουρδικούς του πληθυσμούς το 1975*». Είναι εμφανές ότι λησμονεί την, μετά τρία χρόνια, σφαγή δια χημικών αερίων των Κούρδων της Χαλαμπίγια από το καθεστώς της Βαγδάτης.

γνωστο. Αφενός μεν σκοπεύει να ασκήσει πιέσεις στην ούτως ή άλλως ευρισκομένη σε διεθνή απομόνωση κυβέρνηση του Ιράκ, ώστε η Βαγδάτη να αποδεχθεί να παραχωρήσει στην Άγκυρα το ήμισυ τουλάχιστον του πετρελαίου, του περιεχομένου στον σφραγισθέντα κατά την ιρακο-κουρβειτιανή κρίση, αγωγό πετρελαίου Κιρκούκ - Γιουμουρταλίκ, αφετέρου δε ωθεί τους Τουρκομάνους του Β. Ιράκ σε δηλώσεις δήθεν διεκδικήσεως αυτονομίας, ομοίως προς τους Κούρδους της περιοχής με το αιτιολογικό της ίσης μεταχείρισης των μειονοτήτων του Β. Ιράκ και κατά τρίτον αποσκοπεί πάντα στα πετρελαϊκά κοιτάσματα της Μοσούλης και του Κιρκούκ¹.

Οι κινήσεις αυτές γίνονται σε συνεργασία του ηγέτου των Τουρκομάνων του Β. Ιράκ, κ. Μουτζαφέρ Αρσλάν με το τουρκικό ΥΠΕΞ² και έχουν ως στόχο την ανατροπή των υπεσχημένων της Άγκυρας προς τους Κούρδους του Β. Ιράκ, με τη δικαιολογία έναντι των κούρδων ηγετών ότι οι κινήσεις αυτές των Τουρκομάνων δημιουργούν φόβους στην διεθνή κοινότητα για αλυσιδωτές αντιδράσεις αυτονομήσεων που θα μπορούσαν να συμπεριλάβουν και τους σίιτες του Ν. Ιράκ και να οδηγήσουν αφενός μεν στη διάλυση του Ιράκ, αφετέρου δε στην ισχυροποίηση του καθεστώτος της Τεχεράνης στην περιοχή, πράγμα που επίσης δημιουργεί φόβους και δυσφορία στη διεθνή κοινότητα. Φόβους, που υποτίθεται ότι εξαναγκάζουν την Άγκυρα να προβαίνει στην υλοποίηση των υποσχέσεών της προς την ιρακο-κουρδική πλευρά.

1. Βλ. σχετική δήλωση του Τούρκου Προέδρου κ. Σ. Ντεμιρέλ, ο οποίος στις 2 Μαΐου 1995, δήλωσε ότι «τα σύνορα είναι η γραμμή του πετρελαίου: Η Τουρκία αρχίζει εκεί όπου τελειώνει το πετρέλαιο. Τα χάραξαν γεωλόγοι και δεν αποτελούν μέρος του Εθνικού Συμφώνου...». Ο Ντεμιρέλ ισχυρίστηκε επίσης πως η ιρακινή επαρχία της Μοσούλης «δεν αφέθηκε στο Ιράκ με τη Συνθήκη της Λωζάνης» και πως «η Μοσούλη ανήκει ακόμη στην Τουρκία»!! (Ελευθεροτυπία, 3/05/95, άρθρο με τίτλο: *Νέα σύνορα με Ιράκ ζητεί ο Ντεμιρέλ*).

2. Ο ίδιος, ο κ. Αρσλάν, αναφέρει στην Turkish Daily News της 5/01/1994: «Οι αξιωματούχοι του τουρκικού ΥΠΕΞ, με τους οποίους θρυσκόμαστε σε συνεχή επαφή, τονίζουν ότι φροντίζουν τα δικαιώματα των Τουρκομάνων». Μεταξύ άλλων ο κ. Αρσλάν δήλωσε ότι «Μια αυτόνομη περιοχή για τους Κούρδους του Β. Ιράκ δεν είναι αποδεκτή» και ότι «εάν ένα τέτοιο δικαίωμα εδίδετο στους Κούρδους, θα έπρεπε να δοθεί και στους Τουρκομάνους. Αν μια ομοσπονδία επρόκειτο να ιδρυθεί για τους Κούρδους γιατί να μην συμβεί το ίδιο και για τους Τουρκομάνους». Από την άλλη όμως πλευρά άφησε να διαφανεί πόσο ο ίδιος πιστεύει σε αυτά που δήθεν «διεκδικεί» λέγοντας: «Το αυτόνομο σύστημα έχει εφαρμοστεί και πριν στο Ιράν και δεν λειτούργησε, γιατί τώρα πρέπει να ξαναδοκιμασθεί;». Συνέχισε δε ο κ. Αρσλάν τονίζοντας, όπως είπε, στους αρμοδίους του τουρκικού ΥΠΕΞ, λίγες μέρες πριν την πραγματοποίηση της τριμερούς συνόδου Τουρκίας-Ιράν και Συρίας, ότι «ο στόχος του κόμματός του είναι να εξασφαλίσει τα ίδια οφέλη για τους Τουρκομάνους με αυτά που πιθανόν να εξασφαλίσουν οι Κούρδοι».

Χαρακτηρίζω τα ανωτέρω λεχθέντα με λίγες λέξεις: διπλωματικώς ασυνάρτητα, χωρίς καμμία συνέχεια και λογική, γεγονός που καθιστά ευαναγνωστες τις προθέσεις του λέγοντος.

Συμπέρασμα: τα μηνύματα που αποστέλλει η Τουρκία προς τους δρώ- ντες της περιοχής είναι τα εξής: α) Οι Κούρδοι θα πρέπει να επαφίε- νται στις καλές προθέσεις της Άγκυρας, οι οποίες θα ενεργοποιηθούν σε «ευθετότερο» χρόνο και να μην υποθάλπουν τις «τρομοκρατικές» δραστηριότητες των ομοεθνών τους στα εδάφη της Ν/Α Τουρκίας¹. β) Προς το Ιράκ, το μήνυμα ότι αυτή κρατά στα χέρια της τα νήματα δύο εθνικών κοινωνικών σχηματισμών στα εδάφη του και, ως εκ τούτου, η Βαγδάτη έχει κάθε συμφέρον να αφουγκράζεται τις επιθυμίες της. Και αυτό διότι μια δυσαρεστημένη Άγκυρα θα μπορούσε να στραφεί στην ικανοποίηση των αυτονομιστικών αιτημάτων των «φίλων» της εις βάρος φυσικά των ιρακινών συμφερόντων. γ) Το γεγονός ότι οι δηλώσεις Αρ- σλάν και Αταμάν «προηγήθηκαν» της επισκέψεως του ιρακινού Υφ ΥΠΕΞ, και το περιεχόμενο των διμερών συνομιλιών του με την τουρκική κυβέρνηση, δηλ. η εκκένωση του τουρκο-ιρακινού πετρελαίου από τον αγωγό Κιρκούκ-Γιουμουρταλικ, μας κάνουν να αντιληφθούμε το λόγο που οδηγεί την Άγκυρα στην «κινητικότητα» αυτή. Η Τουρκία ισχυρίζεται ότι το πετρέλαιο παραμένει στον αγωγό από το 1990, όταν σφραγίσθη- κε κατ' επιταγήν του ΟΗΕ, λόγω των εχθροπραξιών.

Δεν είναι όμως τα πράγματα έτσι όπως θέλει η Τουρκία να τα πα- ρουσιάσει διότι πριν από κάθε στρατηγική της ενέργεια θα πρέπει να απαντήσει στα εξής ερωτήματα: α) Γνωρίζει η Άγκυρα ότι δεν είναι σε θέση να κερδίσει την εμπιστοσύνη των Κούρδων του Β. Ιράκ και ότι μό- νον την αναγκαστική ανοχή τους εξασφαλίζει, λόγω των διωγμών και των σφαγών που υφίστανται και αυτοί από τα στρατεύματα του Σαντάμ Χουσεϊν; β) Γνωρίζει ακόμη η Άγκυρα, ότι θα είναι μεγάλη η οργή της Δύσεως και σκληρότατη η απάντησή της σε εκείνον τον μαθητευόμενο μάγο ο οποίος θα απελευθερώσει το σιιτικό «τζίνι» της ιρανικής ισλαμι- κής επαναστάσεως από το λυχνάρι του; γ) Γνωρίζει η Άγκυρα ότι κάθε απίσχναση των δυνάμεων του Ιράκ, πολλώ μάλλον δε η διάλυσή του, ενισχύει όχι μόνον την Τεχεράνη και το ισλαμιστικό κίνημα το οποίο ήδη κατατρώγει τα σπλάχνα της τουρκικής κοινωνίας και πολιτικού συ- στήματος, αλλά ενισχύει και ενδυναμώνει τον έταίρο ισχυρό της αντί- παλο στην περιοχή, τη Συρία του Άσαντ; δ) Γνωρίζει η Άγκυρα πώς εκτιμά το Τελ Αβίβ μια τέτοια προοπτική εμμέσου ενισχύσεως της Δα-

1. Δε φαίνεται όμως να έχουν πεισθεί για τούτο οι Κούρδοι του Ιράκ, εάν λάβουμε υπόψη τη δήλωση του Νετσιρβάν Μπαρζανί, ηγέτη του Κουρδικού Δημοκρατικού Κόμμα- τος, ο οποίος με την ευκαιρία της αναχώρησής του με αντιπροσωπεία των Κούρδων του Ιράκ για την Άγκυρα 3/05/1995, εδήλωσε ότι «θα είναι πολύ δύσκολο οι Κούρδοι να συ- νεργασθούν με τους Τούρκους, οι οποίοι εξόργισαν τους ντόπιους με την εισβολή, λεη- λατώντας και βομβαρδίζοντας αδιακρίτως». Πρόσθεσε επίσης ότι: «όλοι αντιλαμβάνονται πως οι αντάρτες δεν πολεμούνται έτσι».

μασκού, τη στιγμή που η κυβέρνησή του βρίσκεται σε φάση διαπραγματεύσεων με τη Δαμασκό για τα υψίπεδα του Γκολάν; ε) Γνωρίζει η Άγκυρα ότι με αυτές τις μεθοδεύσεις, για πολλοστή φορά, αντιστρατεύεται τα συμφέροντα του μοναδικού σταθερού και φερέγγυου στρατηγικού συμμάχου της Δύσεως στην περιοχή της Γονίμου Ημισελήνου, δηλ. του Ισραήλ:

2.2. Το ζήτημα των ιρακινών πετρελαϊκών αγωγών ως σημείο εξάρτησης της Βαγδάτης από την Άγκυρα

Σε ό,τι αφορά τις τουρκο-ιρακινές σχέσεις παρατηρείται μια άνθηση από τις αρχές της δεκαετίας του '80, παρά το αμοιβαίο κλίμα δυσπιστίας και τους εξ αμοιβαίων των πλευρών διατυπωθέντες φόβους περί υπερβολικής αλληλεξαρτήσεως.

Από τα ιρακινά pipe-lines μέσω Τουρκίας μεταφέρονται περί το 1,5 Μβ/ημέρα¹ ιρακινού πετρελαίου, ποσότητα που αντιπροσωπεύει τα τρία τέταρτα της πετρελαϊκής παραγωγής της Βαγδάτης που προορίζεται για εξαγωγή, ιδιαίτερα μετά τη διακοπή της λειτουργίας του συρο-ιρακινού αγωγού Βαγδάτης-Μπανιάς (Συρία) το 1982².

Βέβαια, η κατάσταση για το Ιράκ μετά το 1984 άρχισε να βελτιώνεται σε ό,τι αφορούσε τη διέλευση του προς εξαγωγή πετρελαίου του μέσω τουρκικών εδαφών με την αύξηση της παροχής του πετρελαιοαγωγού Κιρκούκ-Ντορτυόλ που επέτρεψε στο Ιράκ να αυξήσει τις εξαγωγές του κατά 1 Μβ/ημέρα.

Ακόμη, το 1987, ένας νέος παράλληλος πετρελαιοαγωγός μεταξύ Κιρκούκ και Γιουμουρταλίκ (Τουρκία), επέτρεψε στο Ιράκ να εξαγει –αθροιστικά– από βορρά την ανωτέρω ποσότητα των 1,5 Μβ/ημέρα. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι αγωγοί αυτοί όπως και τα σημαντικά κοιτάσματα πετρελαίου της Μοσούλης, του Κιρκούκ και του Ντιγιαρμπεκίρ βρίσκονται σε εδάφη που κατοικούνται κατ' εξοχήν από κουρδικούς πληθυσμούς αλλά και που ουδέποτε η Άγκυρα έπαψε να θεωρεί ως στρατηγικούς στόχους της.

Η Τουρκία αφενός μεν εισήγαγε το 60% των αναγκών της σε πετρέλαιο από το Ιράκ και μάλιστα ένα μέρος του υπό καθεστώς ειδικών προ-

1. 1 Μβ/ημέρα = 1.000.000 βαρέλια/ημέρα.

2. Προς το τέλος του περσοιρακινού πολέμου το επίπεδο των ιρακινών πετρελαϊκών εξαγωγών από κάθε δυνατή οδό, έφθασε τα 2 Μβ/ημέρα. Μέχρι σήμερα το Ιράκ δεν έχει καταφέρει να επανέλθει στο επίπεδο των εξαγωγών πετρελαίου που είχε διαμορφώσει πριν την έναρξη των εχθροπραξιών.

νομιακών τιμών, αλλά και εισέπραττε σημαντικά τέλη διελεύσεως για το υπόλοιπο. Επίσης πρέπει να επισημάνουμε τις πολλές Joint-ventures οι οποίες έχουν συναφθεί μεταξύ των δύο χωρών όπως η διασύνδεση μεταξύ δικτύων ηλεκτροδοτήσεως ή η κατασκευή μιας διεθνούς σιδηροδρομικής συνδέσεως προς την κουρδική περιοδή της συνοριακής πόλεως του Ζάχο (Β/Δ Ιράκ)¹ που γειτνιάζει και με τον ιρακίνο-τουρκικό πετρελαιοαγωγό Κιρκούκ-Αλεξανδρέτας. Η περιοχή αυτή άλλωστε, βρίσκεται ουσιαστικά σήμερα υπό τον έλεγχο των αμερικανικών και των υπολοίπων συμμαχικών δυνάμεων που έλαβαν μέρος στην τελευταία ιρακοκουβειτιανή σύρραξη, λόγω της εξαγγελθείσας στις 3 Απριλίου 1991 από τον τ. αμερικανό πρόεδρο Μπους «ζώνης απαγορεύσεως πτήσεων και επεμβάσεων ιρακινών δυνάμεων» βορειότερα του 36ου παραλλήλου, ο οποίος διέρχεται 50 χλμ. νότια της Μοσούλης².

Ο όγκος των διμερών εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δύο πλευρών αυξήθηκε σημαντικά κατά την περίοδο του περσοϊρακινού πολέμου, αλλά μετά το πέρας του, το Ιράκ παρουσίαζε έναντι της Άγκυρας ένα χρέος \$USA 2 δις³. Η Τουρκία λοιπόν δικαίως επιδεικνύει ιδιαίτερη σπουδή για την επαναλειτουργία των ιρακινών πετρελαιοαγωγών που καταλήγουν στο λιμάνι της Αλεξανδρέτας οι οποίοι διέκοψαν τη λειτουργία τους τον Αύγουστο του 1990, αμέσως μετά την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ. Φαίνεται, όμως, ότι ασκεί μάλλον πολιτική εκβιασμού στην ιρακινή κυβέρνηση προσπαθώντας να επιτύχει το μεγαλύτερο δυνατό όφελος από την υπό διεθνές εμπάργκο Βαγδάτη, διότι όταν ο ιρακινός Υπουργός των Εξωτερικών κ. Ταρέκ Αζίζ επισκέφθηκε την Άγκυρα τον Ιούνιο του 1991⁴, με σκοπό τη διεξαγωγή συνομιλιών για την επαναλειτουργία αυτών των αγωγών, αντιμετώπισε τις υπερβολικές απαιτήσεις της τουρκικής πλευράς σε ό,τι αφορούσε τα δικαιώματα διελεύσεως και τις δαπάνες εκμεταλλεύσεως⁵.

1. Στην περιοχή αυτή, έστω και με καθυστερημένες ενέργειες των αμερικανικών, αγγλικών, γαλλικών, καναδικών και ολλανδικών δυνάμεων, δημιουργήθηκε μια «ζώνη ασφαλείας» που επέβαλε στη Βαγδάτη την απόσυρση των δυνάμεών της ώστε να επιτρέψει στους κουρδικούς πληθυσμούς οι οποίοι είχαν διαφύγει προς τα εδάφη του Ιράν και της Τουρκίας να επιστρέψουν στις εστίες τους στις περιοχές του Β/Δ Ιράκ.

2. Άρα δεν πρέπει να ανησυχούμε εμείς στη Δύση, για τα πετρέλαια της περιοχής της Μοσούλης. Είναι σε καλά χέρια!

3. N. Beschorner, *Le rôle de l' eau dans la politique régionale de la Turquie*, **Magreb-Machrek**, p. 58.

4. Ο πόλεμος του Κόλπου τελείωσε επίσημα στις 3 Απριλίου 1991 μετά την Απόφαση 687 του Σ.Α. του ΟΗΕ που εξαναγκάζει το Ιράκ σε καταστροφή των μη συμβατικών όπλων και των βαλλιστικών πυραύλων του.

5. Βλ. *Middle East Economic Survey*, 7/10/1991.

2.3. Το νερό στις σχέσεις της Τουρκίας με τη Συρία και το Ιράκ

Είναι γεγονός ότι όλες οι προσπάθειες που έγιναν μεταξύ των τριών κρατών για τη χρήση των νερών του Ευφράτη και του Τίγρη αλλά και του Ορόντη (σε συρο - τουρκικό επίπεδο), δεν απέδωσαν κανένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα που να ικανοποιεί όλες τις πλευρές.

Δεν υπάρχει, κατ' αρχάς καμία τριμερής συμφωνία που να καλύπτει το ζήτημα της κατανομής και εκμεταλλεύσεως των υδάτων της λεκάνης του Τίγρη και του Ευφράτη. Η Συνθήκη της Λωζάνης του 1923 περιείχε μια ρήτρα η οποία επέβαλε στην Τουρκία να συμβουλευέται το Ιράκ πριν προβεί σε οποιοδήποτε υδραυλικό έργο.

Η Συνθήκη του Χαλεπίου του 1930¹, περιείχε μια σύντομη αναφορά στα δικαιώματα της Συρίας επί των υδάτων του Τίγρη, ενώ το Σύμφωνο φιλίας και καλής γειτονίας μεταξύ Άγκυρας και Βαγδάτης που υπεγράφη στην Άγκυρα το 1946 έθετε και πάλι την ίδια ρήτρα περί υποχρέωσης της Τουρκίας να ζητήσει τη συμβουλή της Βαγδάτης πριν προβεί σε οποιοδήποτε υδραυλικό έργο στον Ευφράτη ή στον Τίγρη².

Τα έτη 1974-75, όταν η Τουρκία και η Συρία δεσμεύθηκαν αμοιβαία σε μεγαλεπίβολα προγράμματα κατασκευής φραγμάτων, σοβαρές τριβές εκδηλώθηκαν μεταξύ των τριών κρατών εν όψει της εξευρέσεως δίκαιου καθεστώτος εκμεταλλεύσεως των υδάτων του Ευφράτη. Η κατασκευή του φράγματος Κεμπάν από την Τουρκία προκάλεσε την ανησυχία και τις επίσημες καταγγελίες της Συρίας, διότι η Βαγδάτη ανησυχούσε κυρίως για την ανάδειξη της Τουρκίας σε κράτος που είχε τη δυνατότητα να ελέγξει τον ποταμό κατά τα ανάντη.

Προτού η Τουρκία αρχίσει να κατασκευάζει φράγματα στον Ευφράτη, η μέση ετήσια ροή του ποταμού στα τουρκο-συριακά σύνορα ήταν 30 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα περίπου. Λαμβανομένου όμως υπόψη ότι το GAP αναμένεται να προκαλέσει την αφαίρεση μέχρι 14 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων νερού από τον ποταμό ετησίως και προστιθεμένων των απωλειών λόγω εξάτμισης, η συνολική μείωση αναμένεται να φθάσει στο ύψος των 17 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων ετησίως. Έτσι, στη Συρία θα μείνουν μόνο 13 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα³. Την κατ' αυτόν

1. Οι συνθήκες όμως αυτές δεν απεδείχθησαν ικανές όταν «δοκιμάστηκαν» στην πράξη από την τουρκική διοίκηση. Ουδεμία εξ αυτών έγινε σεβαστή, ως ειθιστά άλλωστε, από την Άγκυρα.

2. Βλ.: S.A., *The Jordan River Dispute*, Martinus, Nijhoff, 1968, p. 59.

3. Οι επιπτώσεις, κυρίως οι μακροπρόθεσμες, είναι δραματικές. Κατά πρώτο λόγο, η περιορισμένη υδάτινη ροή θα είχε σοβαρότατη επίπτωση στο συριακό υδροηλεκτρικό σταθμό του φράγματος Αλ-Τάουρα στην περιοχή Τάμπκα (1975), ανατολικά του Χαλεπίου. Η ροή των υδάτων του Ευφράτη στη Συρία είχε μειωθεί ήδη συνεπεία της πλήρωσης των

τον τρόπο δημιουργούμενη ένταση αυξάνει το ότι η Συρία έχει φιλόδοξα σχέδια για την επέκταση των αρδευομένων γαιών. Τη δεκαετία του '70 είχαν τεθεί επί τάπητος έργα για την εγγειοβελτίωση τουλάχιστον 640.000 εκταρίων γης στην κοιλάδα του Ευφράτη. Παρόλα αυτά, η πρόοδος ήταν αργή και καλλιεργήθηκαν ή πρόκειται να καλλιεργηθούν στο εγγύς μέλλον μόνον 61.000 εκτάρια γης. Οι ανάγκες σε νερό των νέων περιοχών αυτών είναι ελάχιστες και μπορούν επί του παρόντος να καλυφθούν από τα 12 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα των ταμιευτήρων της λίμνης Άσσαντ ή από την ποτάμια ροή. Μακροπρόθεσμα πάντως, η μείωση των ποσοτήτων ύδατος του ποταμού Ευφράτη που εισέρχονται στη χώρα θα περιορίσει σε μεγάλο βαθμό τη συριακή γεωργία.

Τους συριακούς φόβους ενισχύουν και επιστημονικές εκτιμήσεις: τον Ιούλιο του 1987, σε μία διάσκεψη με αντικείμενο τη συριακή οικονομία η οποία διοργανώθηκε στη Σχολή Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, ο Δρ. J.A. Allan, επίκουρος καθηγητής Γεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο αυτό, ανέφερε ότι τα σχέδια της Τουρκίας «*μπορούν να έχουν μόνον σοβαρή περιοριστική επίπτωση στην (μακροπρόθεσμη) ικανότητα της Συρίας να αναπτύσσει αρδευόμενες γαίες, για να μην γίνει αναφορά στην επίδραση στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στο φράγμα της λίμνης Άσσαντ*»¹.

Ο Ευφράτης έχει καταστεί καυτό θέμα των τουρκοσυριακών σχέσεων². Είναι σαφές ότι το οποιοδήποτε αντικειμενικά ευεργετικό μέτρο ληφθεί στο ζήτημα της διευθέτησης της ροής των ανωτέρω ποταμών, θα διυλισθεί πρωτίστως από τα πολιτικά φίλτρα των ενδιαφερομένων κυβερνήσεων και θα απορριφθεί ή θα γίνει αποδεκτό, με γεωπολιτικά και όχι τεχνοκρατικά κριτήρια. Η αντίληψη αυτή των δύο αραβικών χωρών, ας μη γελοιομάστε, τροφοδοτήθηκε και από την επιδειχθείσα τάση της Τουρκίας σε ό,τι αφορούσε στο σεβασμό των συμφωνιών της Λωζάνης και Χαλεπίου, αλλά και του «Συμφώνου φιλίας και καλής γειτονίας» με τις δύο εξεταζόμενες χώρες. Για το λόγο αυτό άλλωστε, η μονόπλευρη απόφαση της Τουρκίας για την υλοποίηση του προγράμματος

ταμιευτήρων πίσω από τα πρώτα τουρκικά φράγματα. Τα τελευταία χρόνια, και σε διάφορες περιπτώσεις, τα χαμηλά επίπεδα ύδατος στους ταμιευτήρες πίσω από το φράγμα περιορίσαν την έξοδο του υδροηλεκτρικού εργοστασίου, θέμα ιδιαίτερης σημασίας, αν ληφθεί υπόψη ότι η Συρία υποφέρει από σοβαρή έλλειψη ενέργειας.

1. Βλ.: «The Middle East», *Wangle over the Euphrates*, Oct. 1987.

2. Το Δεκέμβριο του 1986, η τουρκική αστυνομία ισχυρίστηκε ότι είχε ανακαλύψει μία τρομοκρατική επιχείρηση, υποστηριζόμενη από τη Συρία, για την ανατίναξη του φράγματος Ατατούρκ. Τον ίδιο μήνα, ο Ερντογάν Μπαγιντίρ, γενικός διευθυντής του έργου Ατατούρκ, επιβεβαίωσε ότι οι τρομοκρατικές επιθέσεις ήταν πιθανές. «*Αυτός είναι και ο λόγος που διατηρούμε τόσο μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις στο χώρο και στη γύρω περιοχή*», ανέφερε.

GAP, εξελήφθη ως επιθετική και απρεπής ενέργεια από τους δύο άραβες γείτονές της. Άλλωστε, έκανε αισθητή στη διεθνή κοινότητα, για ακόμη μια φορά, την απουσία των καταλλήλων συμβουλευτικών μηχανισμών που θα μπορούσαν να ρυθμίζουν αυτού του είδους τις πρωτοβουλίες. Παρόλα αυτά δεν διεκόπησαν οι διμερείς συνομιλίες που αφορούσαν τα ζητήματα των υδατίνων πόρων. Το 1982 η Τουρκία και το Ιράκ συνέστησαν μια μικτή τεχνική επιτροπή στην οποία προσετέθη και η Συρία ένα χρόνο μετά (1983). Η επιτροπή λειτούργησε κανονικά μέχρι τον Ιούνιο του 1990 για γενικές συζητήσεις και ανταλλαγή πληροφοριών¹. Η 16η συνεδρίασή της η οποία έπρεπε να λάβει χώρα στις 4 Αυγούστου του 1990, δεν πραγματοποιήθηκε λόγω της εκρήξεως του πολέμου του Κόλπου, μετά την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ και η διακοπή των εργασιών της συνεχίσθηκε μέχρι το Σεπτέμβριο του 1992.

Στις 3 Αυγούστου 1992, κατά τη διάρκεια επισκέψεως στη Δαμασκό του τούρκου Υπουργού των Εξωτερικών κ. Χικμέτ Τσετίν, η Άγκυρα δεσμεύθηκε να τηρήσει τις ποσοτώσεις που καθορίστηκαν το 1987 υπό τον όρο και η Συρία να σεβασθεί το αμοιβαίο σύμφωνο ασφαλείας του Απριλίου του 1992. Η συνεδρίαση όμως που έλαβε χώρα ένα μήνα μετά, στην Άγκυρα, κατέληξε σε αδιέξοδο υπό τις καταγγελίες της Συρίας εναντίον της Τουρκίας η οποία κατηγορείτο από τη Δαμασκό ότι αρκείτο σε κάθε λύση που προϋπέθετε «ισότιμη κατανομή» των υδάτων.

Το πρωτόκολλο οικονομικής συνεργασίας που υπεγράφη μεταξύ Συρίας και Τουρκίας τον Ιούλιο του 1987 μεταξύ άλλων είχε προβλέψει και την προμήθεια μιας *minimum* εγγυημένης ποσότητας νερού του Ευφράτη σε αντάλλαγμα της συνεργασίας της Δαμασκού στα θέματα διασυνοριακής ασφάλειας. Το άρθρο 6 του κειμένου ορίζει²: «*Την περίοδο κατά την οποία θα πληρούται η τεχνητή υδατοδεξαμενή του φράγματος Ατατούρκ και μέχρι την τελική κατανομή των υδάτων του Ευφράτη μεταξύ των τριών παροχθίων κρατών, η τουρκική πλευρά δεσμεύεται να επιτρέψει μια μέση ετησία ροή της τάξεως των 500 κυβ. μ./sec προς τα συρο-τουρκικά σύνορα και στην περίπτωση όπου η μέση παροχή δεν θα έφθανε τα 500 κυβ. μ./sec, η τουρκική Πλευρά δεσμεύεται να αντισταθμίσει τη διαφορά τον επόμενο μήνα*». Η υπογραφή του ανωτέρω πρωτοκόλλου, προκάλεσε τις διαμαρτυρίες του αντιπροέδρου της ιρακινής κυβερνήσεως Ταχά Γιασίν Ραμαντά, ο οποίος κατά την επίσκεψή του στην Άγκυρα εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του, στον τότε πρόεδρο Οζάλ, για το γεγονός του αποκλει-

1. Βλ.: «Σχέδιο εκμεταλλεύσεως των Υδάτων Τίγρη και Ευφράτη» που προωθούσε η τουρκική πλευρά στον κύκλο αυτών των συνομιλιών.

2. Βλ.: «Πρωτόκολλο ζητημάτων σχετικών με την οικονομική συνεργασία μεταξύ της Τουρκίας και της Αραβικής Δημοκρατίας της Συρίας» *Τουρκική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, 1987.

σμού του Ιράκ από τις διαπραγματεύσεις αυτές που αφορούσαν στα ζητήματα του νερού του Ευφράτη. Ο τούρκος Πρόεδρος τον καθησύχασε λέγοντας ότι πρόκειται απλώς για μια προσωρινή διμερή συμφωνία μεταξύ Άγκυρας και Βαγδάτης και ότι «μια πραγματική συνθήκη»¹, μια τριμερής συμφωνία θα υπεγράφετο «κάποτε» μεταξύ των παροχθίων κρατών.

Φαίνεται ότι η αόριστη υπόσχεση του τούρκου τότε προέδρου δεν καθυσάχασε καθόλου τη Βαγδάτη, ούτε φυσικά και τη Δαμασκό, διότι όταν, τον Ιανουάριο του 1990, η Τουρκία άρχισε τα έργα εκτροπής του Ευφράτη με σκοπό την πλήρωση των τεχνητών υδατοταμιευτήρων Κεμπάν, Καρακάγια και Ατατούρκ, ξέσπασε ένας σκληρός πόλεμος ανακοινώσεων στον οποίον συμμετείχε και η Δαμασκό. Η απόφαση της Τουρκίας να κατακρατήσει τα νερά του Ευφράτη, από τις 13 Ιανουαρίου μέχρι τις 12 Φεβρουαρίου του 1990, διετάραξε σοβαρά το πολιτικό κλίμα στην περιοχή και τα δύο παρόχθια κατά τα κατάντη αραβικά κράτη εδήλωναν οξύτατα την αντίθεσή τους στην τουρκική τακτική να μην παραχωρεί ουδεμία εγγύηση σε ό,τι αφορούσε τις ποσότητες τις οποίες θα τους παραχωρούσε η Τουρκία ως αντιστάθμισμα της κατακρατήσεως αυτής. Όπως είχαν αναφέρει η Δαμασκό και η Βαγδάτη, κατά την τριμερή συνάντηση του Νοεμβρίου 1989, δύο εβδομάδες –και όχι τέσσερεις– ήταν απολύτως επαρκείς για την ολοκλήρωση της πληρώσεως της τεχνητής υδατοδεξαμενής του φράγματος Ατατούρκ. Ζήτησαν επίσης την υπογραφή μίας τριμερούς συμφωνίας στο ζήτημα των ποσοστώσεων. Το Ιράκ δήλωσε ότι η αναγγελθείσα από την Τουρκία μείωση θα έπληττε το αρδευτικό του πρόγραμμα (1,3 εκατ. ha) και θα το υποχρέωνε να θέσει εκτός λειτουργίας υδροηλεκτρικούς σταθμούς που προμήθευαν το 40% των αναγκών σε ηλεκτρική ενέργεια της χώρας του². Η Τουρκία υποστήριζε ότι η Συρία εδέχετο τουλάχιστον 120 κυβ. μ./sec από τους παραποτάμους που βρίσκονταν στα καντάντη του φράγματος Ατατούρκ και επιπλέον 750 κυβ. μ./sec, συμπληρωματικά³, μεταξύ 23 Νοεμβρίου 1989 και 13 Ιανουαρίου 1990».

1. Μεταφέρω επακριβώς τη φράση στο *Magreb-Machreq, No 138, Oct.-Dec. 1992, «Le rôle de l' eau dans la politique régionale de la Turquie»*, Natascha Beschorner, p. 60.

2. Ibid. p. 60.

3. Ο Υπουργός Άμυνας της κυβερνήσεως Τσιλέρ κ. Μεχμέτ Γκιολχάν (Mehmet Gölhan) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Από τις 23 Νοεμβρίου 1989, μέχρι τις 13 Ιανουαρίου 1990, όταν το νερό είχε αρχίσει να συγκεντρώνεται, η ροή παροχής στη Συρία ήταν, κατά μέσο όρο 780 κυβ. μ./sec. Ακόμα και στη διάρκεια της περιόδου που το φράγμα Ατατούρκ ήταν κλειστό, οι παραπόταμοι του Ευφράτη εξακολουθούσαν να ρέουν στη Συρία. Από τις 23 Νοεμβρίου 1989 έως τις 13 Ιανουαρίου 1990, η ποσότητα του νερού που κατέληξε στη Συρία ανήλθε σε 3,75 δις κυβ. μ., δηλ. σε 531 κυβ. μ./sec κατά μέσο όρο. Έτσι ακόμα και στη διάρκεια των εργασιών στο φράγμα Ατατούρκ, η Τουρκία ανταποκρίθηκε στο αίτημα της Συρίας να παρέχονται κατά μέσο όρο 500 κυβ. μ./sec νερού. (Συνέδριο με θέμα «Νερό: Συντελεστής Συνεργασίας και Ανάπτυξης στη Μ. Ανατολή» που έγινε στην Άγκυρα, στις 5 Οκτωβρίου 1993).

Εξ άλλου, ισχυριζέτο η Άγκυρα, η όλη επιχείρηση θα ελάμβανε χώρα μεταξύ Ιανουαρίου και Φεβρουαρίου, περίοδο κατά την οποία το επίπεδο ζητήσεως σε νερό ήταν το πλέον χαμηλό και στη Συρία και στο Ιράκ. Παρά, όμως, τους τουρκικούς ισχυρισμούς, η Συρία προσέφυγε στην Αραβική Ένωση ζητώντας «ισότιμη κατανομή» των υδάτων και μείωση του χρόνου πληρώσεως της τεχνητής υδατοδεξαμενής του φράγματος Ατατούρκ. Οι σύροι μηχανικοί εδήλωναν ότι η στάθμη του Ευφράτη μειώθηκε κατά τρία μέτρα, τον Ιανουάριο του 1990, μεταξύ των συρο-τουρκικών συνόρων και της υδατοδεξαμενής Άσαντ, γεγονός που προκάλεσε ζημιές στη χειμερινή εσοδεία και διακοπές νερού στο Χαλέπι. Ακόμη κατηγορούσαν την Τουρκία ότι δεν παρείχε αρκετές τεχνικές λεπτομέρειες για τα υδραυλικά της προγράμματα. Η Αραβική Ένωση με ανακοινωθέν της στις 18/01/1990, κατέστησε σαφές ότι θεωρεί πως: «η κατακράτηση των υδάτων του Ευφράτη βλάπτει τα καλώς νοούμενα συμφέροντα της Συρίας και του Ιράκ, χωρών που έχουν απαράγραπτους ιστορικούς δεσμούς με τα ύδατα του ποταμού, σύμφωνα και με τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου». Επίσης «εξέφρασε την ελπίδα ότι η τουρκική κυβέρνηση θα επανεκτιμήσει τη χρονική διάρκεια της κατακρατήσεως αυτής και ότι θα επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ της Τουρκίας και των Αράβων γειτόνων της, η οποία θα βασίζεται στους κανόνες του διεθνούς δικαίου»¹.

Είναι ευανάγνωστη η προσπάθεια της Συρίας για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη διεθνοποίηση του ζητήματος της κατανομής των υδάτων του Ευφράτη ώστε, με την υποστήριξη του από τον αραβικό κόσμο, να επιτύχει τη ρύθμισή του μέσω ΟΗΕ.

Οι απόψεις, τώρα, της Τουρκίας, σε ό,τι αφορά τη διευθέτηση των προβλημάτων που αναφύονται στις σχέσεις της με τους άραβες γείτονές της, συνοψίζονται σε δύο θεμελιώδεις αντιλήψεις: α) το νερό είναι και θα παραμείνει στενά συνδεδεμένο με την εθνική της ασφάλεια και τις ισορροπίες ισχύος στην περιοχή, παρά με οποιεσδήποτε αναπτυξιακές και οικονομικές απαιτήσεις του γεωγραφικού συστήματος της Μ. Ανατολής και β) δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή από την Άγκυρα καμμία

1. Το ίδιο ανακοινωθέν υπογράμμιζε ότι: «η απόφαση του ελήφθη από την τουρκική κυβέρνηση και που ετέθη εν ισχύ από την 13η του μηνός Ιανουαρίου [...] απαιτούσε διαβουλεύσεις και υπογραφή συμφωνίας μεταξύ των χωρών που αποτελούν από κοινού χρήστες των υδάτων του ποταμού και ότι το γεγονός της υπάρξεως των πηγών του ποταμού στο τουρκικό έδαφος δεν δικαιολογεί την μονομερή εφαρμογή του ανωτέρω μέτρου». Το κείμενο πρόσθετε επίσης ότι: «η Αραβική Ένωση η οποία διαρκώς επιδιώκει την ενδυνάμωση των αραβοτουρκικών σχέσεων και ενδιαφέρεται για τη συνεχή ανάπτυξη τους, ελπίζει ότι η τουρκική κυβέρνηση θα φροντίσει να μειώσει τη διάρκεια κατακρατήσεως των υδάτων και να επανεκτιμήσει την ποσότητα των υδάτων που θα ρέουν κατά την περίοδο της υδατοταμίευσης».

άλλη ρύθμιση παρά αυτή της διμερούς φύσεως, διότι διεθνείς ρυθμίσεις δεν έχουν νομικό έρεισμα εφόσον δεν υφίσταται παγιωμένο σύστημα διεθνών κανόνων που να διέπουν τα θέματα των «διεθνών ποταμών». Ξεκινώντας από αυτά τα τουρκικά θέσφατα, η Άγκυρα υποστηρίζει ότι το Ιράκ, αντί να διαμαρτύρεται για την ποσότητα νερού που λαμβάνει από τον Ευφράτη, αναφερόμενο σε αφηρημένα «δικαιώματα επί των υδάτων», θα μπορούσε να κάνει καλύτερη αξιοποίηση των υδάτων του Τίγρη. Σύμφωνα με το Τουρκικό σκεπτικό, τα νερά της λεκάνης των δύο μεγάλων ποταμών είναι αρκετά για ολόκληρη την περιοχή εάν η χρήση τους από πλευρά των ομόρων παροχθίων κρατών είναι «λελογισμένη». Κατά την κοινή λογική όμως, ο όρος «λελογισμένη» πρέπει να ορισθεί από κοινά όργανα των ενδιαφερομένων κρατών και όχι μονομερώς από την Τουρκία.